

Živá pochodeň na Ukrajině

Sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha v Kyjevě 5. listopadu 1968

PETR BLAŽEK – RITA KINDLEROVÁ

Před protestem Jana Palacha se sebeupálení jako forma radikálního politického protestu objevilo v sovětském bloku ve třech případech, které však tehdy získaly jen velmi malý ohlas.¹

Prvním, doposud téměř neznámým případem je sebeupálení ukrajinského řidiče Nikolaje Didyka, který se 7. dubna 1966 za nejasných okolností zapálil před hlavním sídlem sovětské tajné služby v Moskvě.²

Druhým předchůdcem pražského studenta byl devětapadesátiletý polský úředník Ryszard Siwiec, který se zapálil 8. září 1968 ve Varšavě na protest proti účasti polských jednotek na srpnové okupaci Československa a imperialistickému jednání Sovětského svazu.³

O dva měsíce později, 5. listopadu 1968, se z obdobných důvodů zapálil čtyřicetiletý někdejší člen Ukrajinské povstalecké armády⁴ a bývalý politický vězeň Vasyl Makuch. Na Chreščatyku, hlavním bulváru v Kyjevě, se polil benzinem a zapálil na protest proti okupaci Ukrajiny sovětským režimem a proti srpnové invazi do

Československa. V ukrajinských archivech a knihovnách jsou uloženy dokumenty úřední provenience,⁵ které společně s disidentskými⁶ a exilovými zprávami⁷ osvětlují jeho životní osudy a tragický protest.

Sláva Ukrajině!

Vasyl Omeljanovyč Makuch se narodil 14. listopadu 1927 ve vesnici Kariv, která byla tehdy součástí polského Lvovského vojvodství. Pocházel z vlastenecky smýšlející rodiny a velmi ho oslovilo národní hnutí a myšlenka osamostatnění Ukrajiny.

Pod vlivem svého otce a sousedů vstoupil v roce 1944 do řad Ukrajinské povstalecké armády, kde sloužil v rozvědce pod krycím jménem Mykola. Dne 15. února 1946 byl pohraniční hlídkou NKVD postřelen

Vasyl Makuch Foto: Muzeum „Smoloskyp“

a zatčen nedaleko obce Butyny, nacházející se poblíž polsko-sovětských hranic.⁸ Prošel krutými výslechy ve Lvovské věznici⁹ a 11. července 1946 byl vojenským tribunálem ve Lvově odsouzen za dezerci z Rudé armády, nelegální přechody hranic a účast v protisovětském odboji k deseti letům nucených prací,¹⁰ jejichž většinu strávil v sibiřských táborech. Po více než devíti letech byl 18. července 1955

1 O těchto třech předchůdcích podle všeho Jan Palach nevěděl. Srov. BLAŽEK, Petr: Sebeupálení jako forma radikálního politického protestu ve světě. In: SVOBODA, Libor (ed.): *Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi*. ÚSTR, Praha 2012, s. 339–352.

2 Srov. dok. č. 5, 19 a 20.

3 Blíže BLAŽEK, Petr: *Ryszard Siwiec 1909–1968*. ÚSTR – IPN, Praha 2015.

4 Ukrajinská povstalecká armáda (Ukrajinska povstanska armija – UPA) – ozbrojená složka Organizace ukrajinských nacionalistů (Orhanizacija Ukrajinskych nacionalistiv – OUN), resp. frakce vedené Stepanem Banderou (po něm její příslušníci bývají nepřesně označováni jako banderovci), která vznikla v roce 1942.

5 *Haluzevyj deržavnyj archiv Služby bezpeky Ukrajiny* (dále jen HDA SBU), f. 6, č. 75891. Srov. dok. č. 1–4, 6–11 a 22.

6 Srov. dok. č. 11–16.

7 Srov. dok. č. 17–21.

8 Dok. č. 1.

9 Dok. č. 2.

10 Dok. č. 3.

Vasyl Makuch po propuštění s rodinou. Vpravo se ženou Lidijí a dětmi.

Foto: Muzeum „Smoloskyp“

propuštěn z vězení a deportován do vyhnanství.¹¹

Ve vyhnanství na Sibiři se seznámil s herečkou Lidijí Ivanivnou Zaporou, která byla ve svých sedmnácti letech odsouzena k deseti letům táborů a pěti roků vyhnanství za to, že se během německé okupace se svou nevlastní matkou podílela na propagandistických koncertech. Vasyl a Lidija se postupně sblížili. Lidija byla propuštěna o dva roky dříve než on. Když se mohl 6. dubna 1956 z vyhnanství vrátit i Makuch, měl zakázáno žít na západě Ukrajiny. Odjel proto do Dněpropetrovsku za Lidijí, s níž si od jejího propuštění psal, a oženil se s ní. V roce 1960 se jim narodila dcera Olha a v roce 1964 syn Volodymyr.

Vasyl Makuch pracoval nejdříve jako dělník v továrně Promcynk a později jako opravář domácích spotřebičů. Večerně absolvoval desetiletku, složil maturitu a dostal se na pedagogickou fakultu. Byl však brzy vyloučen za to, že před přijímací komisí zatajil své předchozí věznění.

Doufal, že bude moci studovat alespoň večerně nebo dálkově, ale povolení již nedostal. Lidija pracovala jako kuchařka. Makuchovi posílali své děti do ukrajinské školky i školy. Děti si stěžovaly, že se jim vrstevníci posmívají, protože mluví ukrajinsky, a učitelé je nebrání.

Protest

Značnou část volného času Vasyl Makuch věnoval politické činnosti. Často jezdil do Lvova a Kyjeva a udržoval kontakty s podobně smýšlejícími lidmi. Vedl rozsáhlou korespondenci s uvězněnými přáteli. V Dněpropetrovsku se u něj scházeli lidé, s nimiž probíral možnosti boje za nezávislou Ukrajinu v nových podmínkách „rozvinutého socialismu“. Své názory před nikým netajil, takže on i celá jeho rodina byli pod dohledem tajné policie.

V lednovém čísle časopisu *Vitčyzna* (Vlast) roku 1968 byl vydán román *Sobor* (Chrám) Olese Hončara, který Vasyla Makucha velmi zaujal. Pro-

ti románu následně vypukla ostrá kampaň v tisku, v níž byl autor obviněn z nacionalismu. Makucha se toto obvinění dotklo. Velmi bolestně také vnímal okupaci Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Tehdy své ženě sdělil, že je připraven obětovat se v zájmu nezávislé Ukrajiny a budoucnosti jejich dětí.

V říjnu 1968 si vzal dovolenou a odjel za sestrou do Kariva. Před odjezdem řekl ženě a dětem: *Pokud se mi něco stane, vězte, že vás všechny velmi miluji*. Odtamtud poslal několik dopisů přátelům z Nikopole, Kyjeva, Dněpropetrovsku a dva dopisy manželce, které končily zvoláním *Sláva Ukrajině!*¹²

Není jasné, zda Vasyl Makuch při zvažování formy svého protestu věděl o svém ukrajinském předchůdci, který se za nejasných okolností zapálil 7. dubna 1966 v Moskvě.¹³ Spíše se inspiroval případy sebeupálení vietnamských buddhistů a amerických mírových aktivistů, o jejichž šokujících protestech informovaly s patřič-

¹¹ Srov. dok. č. 4.

¹² JEZERSKA, Iryna: Smoloskypy svobody. Samospalennja jak forma protestu. *Istoryčna pravda*, 22. 3. 2013.

¹³ Srov. dok. č. 5, 19 a 20.

Ryszard Siwiec na Stadionu Desetiletí 8. září 1968

Foto: IPN

nou propagandistickou interpretací sovětské sdělovací prostředky. Podle všeho nevěděl o sebeupálení polského úředníka Ryszarda Siwiece, který se 8. září 1968 zapálil ve Varšavě a jehož kauza nese řadu velmi podobných rysů.¹⁴

Dne 5. listopadu 1968 okolo 16.30 hod. se Vasyl Makuch na Chreščatyku, u vchodu do domu číslo 27, v blízkosti Bessarabského tržiště, polil benzinem a zapálil.¹⁵ Běžel směrem k dnešnímu náměstí Nezávislosti a volal hesla požadující svobodnou Ukrajinu. Podle některých autorů, jejichž tvrzení však není doloženo přímo v dobových pramenech, měl také křičet: *Pryč s okupanty Československa!* Lidé se s hrůzou rozbíhali nebo byli rozháněni policisty, kterých bylo na Chreščatyku v předvečer oslav bolševické revoluce plno. Snažili se Makucha uhasit. Ten byl následně převezen v šoku do nemocnice, kde 6. listopadu 1968 okolo 23. hodiny

zemřel v důsledku popálenin sedmdesáti procent těla.¹⁶

Makuchovu manželku ihned kontaktovali příslušníci tajné policie, kteří jí nejdříve tvrdili, že Vasyl těžce onemocněl. Lidija přijela do Kyjeva 6. listopadu 1968 se svým kmotrem Ivanem Cypuchem. Oba byli ihned po příjezdu zadrženi. Lidija vyprávěla, že byli zavřeni přes noc v jakési studené místnosti a ráno je odvezli do márnice. Ještě téhož dne bylo prokuraturou kyjevské Leninské čtvrti zahájeno trestní stíhání za sebevraždu Vasyla Makucha.

Lidija i kmotr byli hlídáni na každém kroku, aby nemohli s nikým mluvit. Příbuzní ze západní Ukrajiny chtěli, aby byl Vasyl pohřben u nich, ale Lidija trvala na tom, že chce mít manžela pochovaného poblíž sebe a dětí. Tělo zesnulého odvezla 13. listopadu 1968. Pohřeb na hřbitově v dněpropetrovské čtvrti Kločko se odehrál pod dohledem KGB.¹⁷

Všichni, kteří se pohřbu zúčastnili, byli fotografováni a perlustrováni. Tři měsíce byla vdova předvolávána k výslechům. Příslušníci KGB zjišťovali, s kým se Makuch stýkal, co říkal apod. Lidiji doslova vyhnali z místa kuchařky, několik let nemohla najít žádnou práci a rodina živořila. Aby uživila děti, musela vše rozprodat. Nakonec se uchytila v nádražní kantýně.

Makuchovu sestru Parasku Osmylvovskou již 7. listopadu 1968 předvolali na obecní a posléze i okresní oddělení KGB do Sokalu, kde byla dlouho vyslýchána s použitím násilí. Příslušníci tajné policie nevěřili, že Makuchův čin nebyl součástí většího plánu nějaké ilegální organizace. Jak dosvědčil Parasčin manžel Jurij Osmylvovskij, jeho žena měla poraněné plíce, plivala krev a za dva roky na následky výslechů zemřela.¹⁸

Ohlasy

Ve sdělovacích prostředcích na Ukrajině se žádná zpráva o Makuchově sebeupálení neobjevila. Zahraniční rádia však ještě 5. listopadu 1968 večer odvysílala na základě anonymní informace z ukrajinského disentu tuto zprávu: *V Kyjevě se upálil občan Ukrajiny Vasyl Makuch, který protestoval proti sovětskému komunistickému režimu, útlaču ukrajinského národa a sovětské agresi proti Československu. Před bezprecedentním a hrdinským činem sklání hlavu celé mezinárodní společenství.*¹⁹

Makuchova oběť však na Ukrajině nezůstala zcela bez odezvy. Politický vězeň a disident Jevhen Pronjuk napsal anonymní článek *Na památku hrdiny*, který se díky samizdatu nelegálně šířil mezi obyvateli Ukrajiny. To vedlo k dalším represím. Za šíření tohoto textu byli zatčeni Bohdan

14 Srov. BLAŽEK, Petr: *Ryszard Siwiec 1909–1968*.

15 Srov. dok. č. 6.

16 Dok. č. 6.

17 Srov. dok. č. 7.

18 JEZERSKA, Iryna: *Smoloskypy svobody. Samospalennja jak forma protestu*.

19 Tamtéž.

Čaban (následně byl propuštěn) a Stefan Bedrylo (odpykal si pak dva roky v mordvinských táborech). Dojemnou báseň na počest Vasyla Makucha napsal politický vězeň Svjatoslav Karavanskyj²⁰, který strávil celkem jedenáct let v sovětských vězeních a táborech.

Navíc Vasil Makuch nebyl jediný, kdo na ukrajinském území zvolil v období sovětského režimu sebeupálení jako formu radikálního politického protestu.

Dne 10. února 1969 se rovněž na kyjevském bulváru Chreščatyk pokusil o sebeupálení další bývalý voják UPA, čtyřiačtyřicetiletý Mykola Bereslavskyj²¹. Stačil však jen zvolat hesla: *Ať žije samostatná Ukrajina! a Konec*

s diskriminací ukrajinského národa! Byl zatčen milicí a později odsouzen na dva a půl roku odnětí svobody. Uložený trest měl podle rozsudku vyneseného soudem na uzavřeném zasedání vykonat v táboře s přísným režimem.²²

Dne 21. ledna 1978 se v Kanivu u hrobu národního básníka Tarase Ševčenko upálil pětadesátiletý inženýr Oleksa Hirnyk²³ v den 60. výročí vyhlášení Ukrajinské národní republiky. V letácích vyzval ukrajinský lid, aby povstal proti ruské okupaci a rusifikaci.²⁴

Dne 23. června 1978 se na krymském poloostrově poblíž Simferopolu zapálil na protest proti hrozící opakované deportaci krymský Tatar Musa Mamut²⁵.

Rehabilitace

Přestože v roce 1991 byla po rozpadu Sovětského svazu obnovena ukrajinská svrchovanost, ani po téměř půlstoletí není Makuchův protest mezi jeho krajany příliš znám. V roce 1992 byl posmrtně soudně rehabilitován. Ukrajinské úřady také schválily instalaci pamětní desky na místě sebeupálení, ale doposud nebyla odhalena. Úspěšná nakonec byla pouze snaha odhalit pamětní desku na místě, kde se Makuch narodil. Když v roce 2006 vyzvala Dněpropetrovská krajská organizace Celoukrajinské asociace politických vězňů a perzekvovaných prezidenta Viktora Juščenka, aby udělil Makuchovi titul Hrdina Ukrajiny in memoriam, hlava ukrajinského státu na tuto výzvu nereagovala.

Zájem o příběh Vasyla Makucha přesto v poslední době roste. Dne 5. listopadu 2008, v den 40. výročí jeho sebeupálení, byl na náměstí Nezávislosti uspořádán vzpomínkový koncert ve formě rekviem. Ve stejný den bylo v hlavní kanceláři nevládní organizace Čornobyl-Dopomoha (Černobyl-Pomoc) v Doněcku na památku Vasyla Makucha a Oleksy Hirnyka otevřeno muzeum Pochodeň (Smoloskyp), jehož hlavní expozicí je právě Makuchův čin.²⁶

V říjnu 2011 Mládežnické hnutí Kyjeva v rámci projektu Cestou ukrajinských vlastenců ve Lvově představilo knihu *U kořenů nezávislosti (Bilja vytokiv nezaležnosti)*. Kniha obsahuje biografie dvaceti osobností spojených s bojem za obnovu ukrajinského státu a figuruje mezi nimi i Vasil Makuch.

Vpodvečer 5. listopadu 2011 se na místě sebeupálení Vasyla Makucha

Úvahy před upálením

Svjatoslav Karavanskyj

Žít a nevědět, že země tvá je v zajetí?
Žít a být hrdý na své otroctví?
K slzám a zármutku být lhostejný?
Stát se slepým, hluchým, němým?
Žít bez důstojného platu za práci?
Žít a kořit se moci zločinců?
Žít v chatrčích a stavět paláce?
Žít v manželství a být vdovcem?
Žít a živořit?
Lépe shořet!
Lépe než žít a zaživa tlít!
Žít a nemít svobodu na světě?
Žít a bát se slunce jako krtek?
Žít a jen dumat: Kde si vydělat?
Jak naplnit si prázdné břicho?
Žít a platit za zvěrstva láskou?
Žít a na nepřítel jako otrok dřít?
Žít a bát se slovo promluvit?
Vědět, že v domě svém jsi jen sluha?

Žít a třást se?
Lépe shořet!
Lépe než se křivit pod bičem!
Svobodu nemít?
Pravdu neznat?
Myslet nesmět?
Lépe shořet!
A zapálit
ty, co zapomněli na svaté odkazy!
Kdo touží po svobodě!
Hoř a plápolej!
Světlo a slunce zemi dodávej!
Ať úroda potěší naše pole!
Každý hoří tak, jak umí:
Někdo – chvíli, jiný – celý věk.
Jen ať neskučí, jen ať koná!
Ať jasně ví, že je – člověk!
Už dosti utrpení!
Lépe shořet!
Musíš hořet, jsi-li člověk!

(1969, vězení, Vladimír)

20 Svjatoslav Karavanskyj (nar. 1920 v Oděse) – jeden z nejvýznamnějších ukrajinských jazykovědců, básník, novinář, autor a šířitel samizdatu, politický vězeň. V roce 1979 odešel do exilu a usadil se v USA.

21 Mykola Oleksandrovyč Bereslavskyj (1924–2006), učitel, autor samizdatu, obyvatel města Berďansk. Dne 28. 5. 1969 byl odsouzen za nezdařený pokus o sebeupálení ke 2 letům a 6 měsícům pobytu v táborech přísného režimu.

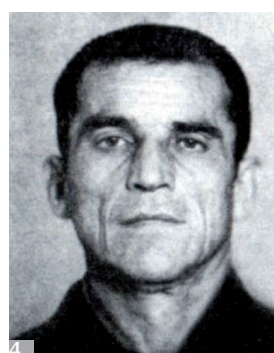
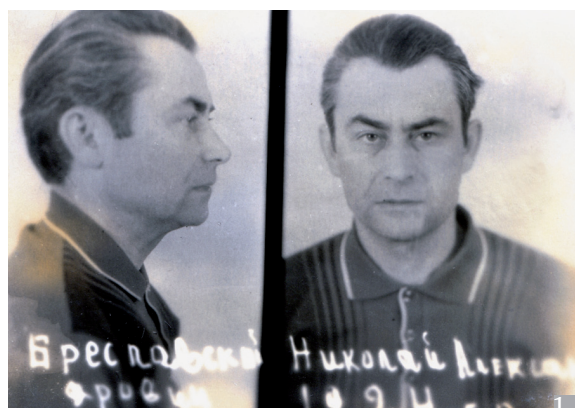
22 Srov. dok. č. 14. K této kauze se dochoval vyšetřovací spis v kyjevském archivu. Viz HDA SBU, f. 6, č. 70131.

23 Oleksa Mykolajovyč Hirnyk (1912–1978), původem ze Zakarpátí, politický vězeň, autor samizdatu.

24 K této kauze se dochoval vyšetřovací spis v kyjevském archivu. Viz HDA SBU, f. 6, č. 76103.

25 Kol. autorů: *Slownik dysydyntów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w latach 1956–1989*. Tom II. Karta, Warszawa 2007, s. 742–743. Musa Mamut (1931–1978) byl krymskotatarský občanský aktivista, jehož rodina byla v roce 1944 deportována do Taškentu. Spolu s manželkou byli perzekvováni za to, že se několikrát přijeli na Krym podívat.

26 Blíže TUPILKO, Viktor: *Vojin armiji bezsmertnych*. Muzeum „Smoloskyp“, Doneck 2013.

1. Mykola Bereslavskij po svém zatčení v únoru 1969
- 2., 3. Oleksa Hirnyk s rodinou a po sebeupálení
4. Musa Mamut
5. Obálka knihy *Voják armády nesmrtných*
6. Článek v exilovém časopisu *Posv* o sebeupálení Nikolaje Didyka 7. dubna 1966 v Moskvě

Foto: Archiv USB, Muzeum „Smoloskyp“, CTI, archiv autorů

Самосожжение перед зданием КГБ

Иностранные газеты от 13 апреля напечатали сообщение агентства Рейтер о трагической смерти в Москве 25-летнего советского гражданина Николая Дидыка, шофера по профессии, при весьма загадочных обстоятельствах.

Н. Дидык, придя вечером 7 апреля на площадь Дзержинского, к зданию КГБ, облил себя бензином, прыснул в грелке, и поджог себя. Пламя быстро его охватило. Подбежавшие прохожие с трудом затушили живой факел. В машине «Скорой помощи» Дидык был доставлен в одну из московских больниц. Ожогов были, однако, настолько тяжелыми, что Дидык скончался от них 10 апреля.

Иностранные газеты сообщают, что самоубийство Н. Дидыка было вызвано якобы тем, что он хотел поехать во Вьетнам добровольцем и что ради получения разрешения на это он приехал специально с Украины в Москву. Отказ власти в его просьбе якобы так на него подействовал, что он решил сжечь себя.

Надо полагать, что эту нелепую «легенду» о причинах самосожжения Дидыка сочинила сама власть. Об этом говорит уже одно место самоубийства: против Лубянской тюрьмы. Если бы Дидык хотел покончить с собой по указанной в иностранных газетах причине, то такую демонстрацию он должен был бы скорее учинить против здания МИД СССР, либо министерства обороны... Самосожжение Дидыка было, несомненно, не личной лишь его демонстрацией. Зловещее значение Лубянки для каждого советского гражданина

общезвестно. Живой факел, очевидно, был политической демонстрацией против кагэбестского произвола.

Печать в стране об этой демонстрации умолчала. Хотя аналогичный случай с попыткой самосожжения двадцатилетнего боестонского студента Артура Циммермана в США, в качестве протеста против действий американцев во Вьетнаме, получил отражение во всех советских газетах. Легенду, спущенную для иностранных корреспондентов, власть не решилась воспроизвести на страницах советских газет, видимо, опасаясь, что ее спекуляция трупом вызвала бы у населения только отвращение. А для заграницы эта легенда подошла. Здесь легко переваривают и не такие советские мифы.

*

В последний момент, при верстке этого номера «Посева», нами получено сообщение из Москвы от очевидца, находившегося, во время происшествия, как раз на площади Дзержинского, у южного выхода из метро.

По его словам, в четверг 7 апреля около 9 часов вечера на верхних ступенях у подножия памятника Дзержинскому молодой человек облил себя бензином и поджог себя, после чего, обхваченный пламенем, подняв руки, начал спускаться по ступеням.

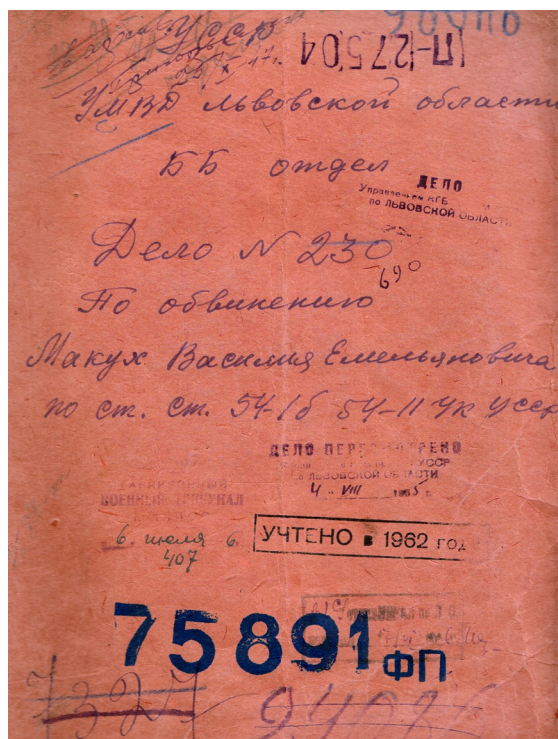
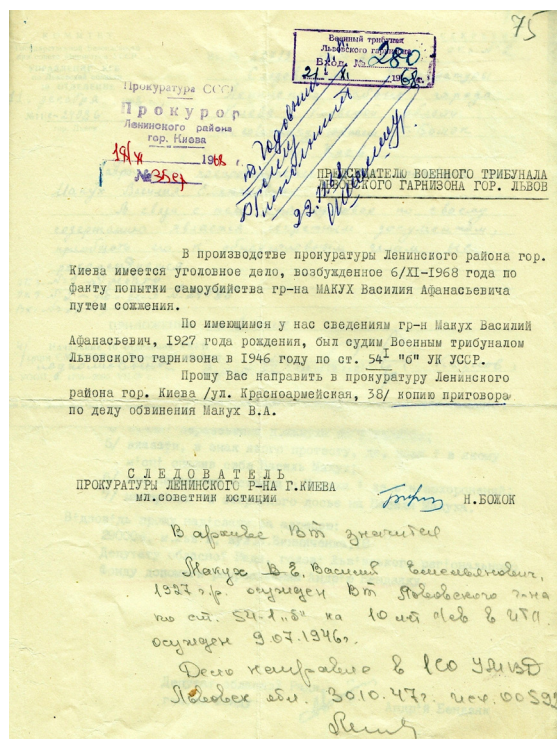
Собралась толпа в 200-300 человек. На горящего бросали пиджаки и пальто. Из здания КГБ стали выбегать

shromáždila skupinka lidí, kteří drželi jeho portrét a ze svíček vytvořili jeho jméno. Vedoucí mládežnické organizace Vlastenci, student Kyjevské národní univerzity Arsen Puškarenko, na tomto setkání navrhl

obrátit se na českou a slovenskou vládu s prosbou o uznání Makuchova činu a udělení vyznamenání se slovy: *Ať se ukrajinské orgány stydí!*²⁷

Postupně se jméno ukrajinského hrdiny dostává také do povědomí

české společnosti. Přispěl k tomu vzpomínkový seminář, který 5. listopadu 2013 uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů u příležitosti 45. výročí Makuchova burčujícího protestu.²⁸

V dokumentu prokuratury z listopadu 1968 je zmíněno sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha a detail obálky spisu, kde jsou uloženy dokumenty KGB k jeho odsouzení v roce 1946

Foto: Archiv SBU

Ediční poznámka

V edici je publikováno celkem 22 dokumentů, které se až na jeden přímo týkají Vasyla Makucha. Výjimkou je zpráva o sebeupálení Nikolaje Didyka v Moskvě 7. dubna 1966, která byla zařazena do edice pro pochopení širšího kontextu. Všechny dokumenty a další texty z ruštiny a ukrajinštiny přeložila Rita Kindlerová. Místní názvy jsou do češtiny přeloženy vždy podle toho, v jakém státě se nacházejí – ukrajinský název v případě místa nacházejícího se na Ukrajině, polský název v případě místa nacházejícího se v Polsku. U Vasyla Omeljanovyče Makucha a jeho pří-

buzných jsou při transkripci použita ukrajinská jména, u ostatních je ponechána ruská verze, která je uvedena v archivních pramenech. V poznámkovém aparátu jsou uvedeny biografické údaje, doplňující informace o popisovaných událostech, odkazy na prameny a literaturu a rozepsány zkratky, pokud byl editorům jejich význam znám.

Za zprostředkování dokumentů z kyjevského archivu Služby bezpečnosti Ukrajiny děkujeme kolegům Adamu Hradilkovi a Janu Dvořákovi. Velké poděkování patří také Viktoru Tupilkovi, který se na pozvání ÚSTR zúčastnil zmíněného semináře na počest

Vasyla Makucha. Ve stejném roce vydal první samostatnou knihu věnovanou tomuto ukrajinskému hrdinovi, kde otiskl většinu dostupných archivních pramenů o jeho životních osudech a sebrané vzpomínky pamětníků.²⁹ Některé dokumenty jsme s jeho souhlasem rovněž začlenili do této edice. Poslední skupinou zařazených pramenů jsou články, které o Makuchově sebeupálení přinesla ruská a ukrajinská samizdatová a exilová periodika. Dokumenty jsou řazeny v jednotlivých uvedených skupinách (úřední prameny, samizdat a exilové časopisy) důsledně chronologicky.

²⁷ SYDORUK, Arkadij: Ljudyna-smoloskyp. *Tyždeň*, 7. 11. 2011.

²⁸ Videozáznam ze semináře je dostupný na stránce <http://www.ustrcr.cz/cs/pryc-s-okupanty-ceskoslovenska> (citováno k 22. 2. 2016).

²⁹ TUPILKO, Viktor: *Vojin armiji bezsmertnyh*.

D 1

1946, 14. února, Butyny – Záznam příslušníků 109. motostřeleckého pluku NKVD o zadržení dvou ozbrojených osob u osady Sosnyna.

Záznam

Dne 14. února 1946 vesnice Butyny.³⁰

My, níže podepsaní st[arší] pom[ocník] vel[itele] 5. odd. 109 ms[p] NKVD³¹ kapitán Višnjakov, vel[itel] posádky v obci Butyny, ml[adší] por[učík] Dolgov a seržant posádky Gilev, jsme vyhotovili následující záznam. Níže uvedení, členové pohraniční hlídky strážící telefonní vedení na silnici Vel[yki] Mosty – Rava-Ruska, v sestavě starší hlídky 109 MSP NKVD – seržant Kuzněcov Igor Ivanovič a rudoarmějci Lazarev Nikolaj Jakovlevič a Antonov Ivan Naumovič, si ve 3.00 hod. (v noci) 14. února 1946 150–200 metrů od osady všimli dvou ozbrojených neznámých osob, které když spatřily pohraniční hlídku, zalehly. Po ústní výzvě pohraniční hlídky neznámí začali po hlídce střílet a za střelby běželi k osadě Sosnyna-Butynska. Během pronásledování a přestřelky se jeden z neznámých ukryl ve dvoře obyvatele osady Sosnyna – Kuc Jasko Mich., nar. 1865, druhý neznámý³² se skryl v osadě Sosnyna.

Schovaný neznámý ve dvoře Kuc J. M. byl námi nalezen v seníku domu. Při jeho prohlídce bylo zjištěno, že má střelná zranění a zlomeninu nohy nad holení. Zadržený nemluví. Jméno, informace a příslušnost nebyly zjištěny. Dokumenty potvrzující jeho totožnost nebyly nalezeny.

Při osobní prohlídce u zadrženého byly nalezeny:

1. Ostré náboje do pušky 1891/30 ³³	37 ks
2. Lístky o odevzdání mléka vládě v butynské mléčné sběrně za roky 1939–44 na jméno Muzyka Ivan, který zemřel v r., ³⁴ a Logina Anastasija Ivanovna – 65 let	2 ks
3. Hřeben	1 ks
4. Kapesník jednoduchý	1 ks
5. Bílé nitě, půl cívky	½ ks
6. Torba kož[ená]	1 ks
7. Osobní záznamy neznámého na jednom listu	1 ks
Provedena prohlídka místa.	
Na místě přestřelky nalezena puška vintovka 1891/30 č. 17623	1 ks
Oděv: zimník polského vojáka, kalhoty německého vojáka, čepice – ušanka rudoarmějská, ve vysokých botách.	
Další předměty materiálního důkazu a cennosti nenalezeny.	
Na podkladě tohoto šetření vyhotovili hlášení	
109. msp st/pom kapitán Višnjakov	
Vel. posádky o. Butyny ml. seržant Dolgov	
Seržant 109 msp Gilev	
Pohraniční hlídka: Kuzněcov, Lazarev, Antonov.	

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 2 strany A4 rukopisu.

D 2

1946, 7. března, [Lvov] – Protokol o výsledku Vasyly Omeljanovyče Makucha.

Protokol výsledku

obviněného Christoslavenka Nikolaje Jemeljanoviče³⁵

ze 7. března 1946

³⁰ Obec Butyny se nachází ve Lvovské oblasti na Ukrajině, přibližně 30 km od polsko-ukrajinských hranic.

³¹ Lidový komisariát vnitřních záležitostí (Narodnyj komissariat vnutrennich děl – NKVD) – centrální státní orgán SSSR, který existoval v letech 1934–1946. Do jeho kompetence spadala mimo jiné vnitřní bezpečnost, střežení hranic, správa věznic a pracovních táborů, řízení rozvědky a kontrarozvědky. V rámci NKVD existovaly ozbrojené vojenské složky, které tvořily pohraniční vojska a vnitřní vojska.

³² Jednalo se o Vasyly Omeljanovyče Makucha, srov. dok. č. 2.

³³ Vojenská puška značky Mosin-Nagant, která byla od roku 1891 vyráběna pro ruskou armádu. V ruském prostředí se pro tento typ používá označení Vintovka-Mosina.

³⁴ Rok úmrtí neuveden.

Otázka: V předchozích výsledcích jste uvedl nepravdivé informace, zatajil jste svoje skutečné jméno a další informace. Jste ochoten mluvit pravdu?

Odpověď: Ano, tentokrát budu mluvit pravdu. Informace, které jsem dříve uvedl, jsem si vymyslel a neodpovídají skutečnosti.

Otázka: Mluvte podrobně o sobě.

Odpověď: Moje skutečné jméno je Vasyl Omeljanovyč Makuch, narodil jsem se v roce 1927 ve vsi Kariv³⁶ v okrsku Rava-Ruska ve Lvovské oblasti. Z příbuzných jsem měl matku Jevu Makuchovou, asi 45 let, Omeljan Makuch umřel ještě za Němců, sestra Ksenija Leuš je dcera prvního muže mojí matky, bratr Maksym Omeljanovyč Makuch, kolik mu je, to nevím, ale je starší než já, v roce 1944 povolán do Rudé armády. Kde se nyní nachází, nevím. Další příbuzné nemám. V roce 1944, kdy byl povolován ročník 1927 do Rudé armády, jsem byl mobilizován a jeden nebo dva dny jsem byl v Ravě-Ruské u okrskové vojenské komise, odkud jsem utekl a přešel na území Polska a ocitl se v obci Szczutków v lubaczowském³⁷ okrsku, nějakou dobu jsem v obci Szczutków pracoval u zemědělců, také jsem pobýval v dalších vesnicích v Polsku a pracoval u různých zemědělců, nejvíc jsem ale byl v Szczutkóvě. V únoru 1946 mě v této vsi rekrutovali bandité do bandy UPA a já jsem se skupinou o 10 lidech, v čele s banditou zvaným Zaverucha, přešel hranici a ocitl se na území okrsku Monastyrok ve Lvovské oblasti, 14. února jsem pak byl v osadě Sosnyňa-Butyny raněn vojáky.

Otázka: Takže hranici jste přecházeli společně?

Odpověď: Ano, přišel jsem sem z území Polska.

Otázka: Kde jste přešli hranici?

Odpověď: Kde naše skupina přešla hranici, nevím.

Otázka: Kdo z banditů dobře znal místní krajinu, kterou procházela vaše skupina?

Odpověď: Krajinu znal dobře velitel skupiny Zaverucha.

Otázka: S jakým cílem přišla Zaveruchova skupina na území Lvovské oblasti?

Odpověď: Velitel nám o tom neříkal, jen v obci Szczutków řekl, že úkol zní přejít na území Sovětského svazu, ale kvůli čemu, to nám neřekl.

Otázka: Jakou jste měl přezdívku?

Odpověď: Můj pseudonym byl Nikolaj³⁸. Přezdívku mi dal velitel naší skupiny Zaverucha.

Otázka: Opět uvádíte nepravdivé informace.

Odpověď: Říkám pouze pravdu.

Otázka: Vyšetřovatelé vědí, že v bandě jste měl přezdívku Spivaka. Je to tak?

Odpověď: Pseudonym Spivaka jsem nikdy neměl. V bandě mi říkali Mykola.

Otázka: Kdy jste byl povolán do Rudé armády?

Odpověď: Do Rudé armády jsem byl povolán na podzim 1944.

Otázka: Takže mezi podzimem 1944 a únorem 1946 jste se nacházel za hranicemi?

Odpověď: Ano.

Otázka: Do jaké banditské setniny jste patřil na území Polska?

Odpověď: Do jaké setniny jsem patřil, to nevím, byl jsem v bojůvce, které velel bandita zvaný Lot, celkem nás v bojůvce bylo 12 mužů.

Otázka: Kolikrát jste přešel státní hranici SSSR?

Odpověď: Poprvé jsem přešel z okrsku Rava-Ruska na území Polska na podzim 1944 a podruhé obráceně v únoru 1946.

Otázka: Jmenujte místa, kde se mohou nacházet členové Zaveruchovy bandy!

Odpověď: Kde se mohou skrývat, nevím, byli jsme zde jen dva dny poté, co jsme přešli hranici.

Zapsáno podle mých slov, přesně.

Přečteno [Makuch]³⁹

Vyslechl [Chimčenko]⁴⁰

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 2 strany A4 rukopisu.

35 Původní falešné jméno, které Vasyl Makuch po svém zatčení uvedl při výsledcích 21. 2. a 1. 3. 1946, aby zmátl vyšetřovatele NKVD. Zápisy z uvedených výsledků se dochovaly ve vyšetřovacím spise. *HDA SBU, f. 6, č. 75891.*

36 Obec Kariv se nachází ve Lvovské oblasti na Ukrajině, přibližně 3 km od polsko-ukrajinských hranic.

37 Město Lubaczów (ukrajinsky Ljubačiv) se nachází v jihovýchodním Polsku, přibližně 18 km od polsko-ukrajinských hranic.

38 Ukrajinsky Mykola.

39 Podpis Vasyly Makucha.

40 Podpis Chimčenka.

D 3

1946, 11. července, Lvov – Rozsudek vojenského soudu lvovské posádky nad Vasylem Omeljanovyčem Makuchem.

Rozsudek

jménem Svazu sovětských socialistických republik

Dne 11. července 1946, vojenský soud lvovské posádky ve složení:

předsedající: gardový major justice Livanov

Členové: major justice Buštec a Makovej

Sekretářka: poručík Kaštanovová

posoudil případ č. 407 týkající se obvinění bývalého vojáka Makucha Vasyla Omeljanoviče, nar. 1927, rodáka a obyvatele obce Kariv, okrsek Rava-Ruska, Lvovská oblast, Ukrajinec, chudý rolník, svobodný, gramotný, bezpartijní, nesouzený, do Rudé armády byl povolán v listopadu 1944 okresní vojenskou komisí v Ravě-Ruské, ze spáchání trestného činu dle čl[ánku] 54-1 (b) a 54-11 TZ⁴¹ USSR⁴².

Rozhodl:

Obviněný Makuch byl v listopadu 1944 okresní vojenskou komisí v Ravě-Ruské povolán do Rudé armády a poslán do tranzitního bodu, odkud druhý den dezertoval, přešel hranici a skrýval se na území Polska.

V únoru 1946 Makuch na území Polska vstoupil do bandy UPA a v listopadu⁴³ se skupinou banditů-rozvědčků UPA přešel hranici s cílem získání informací o přítomnosti částí Rudé armády v pohraničním pásmu.

Na území osady Sosnino-Butynskaja bandité byli odhaleni pohraničníky, proti nimž začali střílet, a během přestřelky byl Makuch raněn do pravé nohy a zadržen.

Na základě výše zjištěného vojenský tribunál uznal Makucha vinným dle čl. 54-1 (b) a 54-11 TZ USSR.

Nehledě na okolnosti případu je nutné Makuchovi dát komplexní sankce čl. 54-1 (b) TZ. VT považuje za možné k němu doplnit čl. 46 TZ USSR. Podle čl. 45 TZ, 296-297 UPK USSR.

Odsoudil

Makucha Vasyla Omeljanovyče na základě čl. 54-1 b TZ USSR ke zbavení svobody v ITL⁴⁴ na deset let, odejmutí práv na pět let dle §§ a, b, v) čl. 29 TZ USSR s konfiskací jeho osobního majetku.

Termín trestu nabývá platnosti 14. února 1946.

Výrok nepodléhá odvolání.

Předsedající [...] ⁴⁵

Členové [...] ⁴⁶

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 2 strany A4 rukopisu.

D 4

1955, 2. srpna, Lvov – Výpis z vyšetřovacího spisu k případu Vasyla Omeljanovyče Makucha, který vypracoval pracovník Správy ministerstva spravedlnosti pro Lvovskou oblast.

Závěr

Dne 2. srpna 1955, město Lvov

Spolupracovník Správy ministerstva spravedlnosti pro Lvovskou oblast PIVOVAROV prostudoval archivní vyšetřovací spis Č – 24086 týkající se obviněného Vasyla Omeljanovyče Makucha, nar. 1927, rodáka z obce Kariv, okrsek Rava-Ruska ve Lvovské oblasti, Ukrajince, občana SSSR, bezpartijního, z chudých rolníků, gramotného, nesouzeného.

⁴¹ Trestní zákoník.

⁴² USSR – Ukrajinská sovětská socialistická republika.

⁴³ Správně v únoru 1946, srov. dok. č. 1. a 2.

⁴⁴ Tábory nucených prací (ITL – Ispravitělnno-trudovoj lager).

⁴⁵ Podpis Livanova.

⁴⁶ Podpis Buštece a Makovej.

Odsouzen byl Vojenským tribunálem Lvovské posádky 11. července 1946 podle čl. 54-1 (b) a 54-11 TZ USSR k 10 letům tábora nucených prací se zbavením občanských práv na 5 let.

Rozsudek⁴⁷ byl konečný a nepodléhal odvolání.

ZJISTIL:

Vasyl Makuch byl uznán vinným tím, že když byl povolán do sovětské armády, druhý den dezertoval a přešel na území Polska, kde se skrýval. Během svého pobytu v Polsku vstoupil v únoru 1946 do bandy ukrajinských nacionalistů.

Odsouzený Makuch, vyzbrojen puškou, v rámci skupiny 8 banditů-rozvědčků, s cílem odhalení vojenských částí sovětské armády v pohraničním pásmu, přešel státní hranici SSSR. Během objevení banditů byl pohraničnický raněn a zadržen.

Vinu prokázala jeho přiznání během předchozích výslechů a soudu (v.s.⁴⁸ 56) a také přiznáními svědků Fadejka (v.s. 25), Chochula (v.s. 27) a materiálním důkazem zbraní zabavenou obviněnému Makuchovi (v.s. 10, 11).

Vzhledem k tomu, že vina odsouzeného Makucha byla prokázána materiálním důkazem, obvinění je kvalifikováno jako správné a míra určeného trestu je mu přidělena v souladu s tím, čeho se dopustil,

POVAŽUJE SE:

odsouzení v dané věci beze změn.

Spolupracovník Správy ministerstva spravedlnosti pro Lvovskou oblast
(PIVOVAROV)⁴⁹

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 2 strany A4 rukopisu.

D 5

1966, 22. dubna, Frankfurt nad Mohanem – Zpráva o sebeupálení Nikolaje Didyky v Moskvě otištěná v exilovém časopise Posev.

Sebeupálení před budovou KGB

Zahraniční noviny 13. dubna zveřejnily zprávu agentury Reuters o tragické smrti v Moskvě pětadvacetiletého sovětského občana Nikolaje Didyky, řidiče z povolání, za velmi záhadných okolností.

N. Didyk přišel večer 7. dubna na nám. Dzeržinského k budově KGB, polil se benzinem, který si přinesl v termosce, a zapálil se. Plameny ho rychle pohltily. Kolemjdoucí se seběhli a s potížemi se snažili uhasit živou pochodeň. Vozem ambulance byl Didyk převezen do jedné z moskevských nemocnic. Popáleniny byly nicméně tak závažné, že Didyk 10. dubna zemřel.

Zahraniční noviny uvádějí, že sebevražda N. Didyky prý byla způsobena tím, že chtěl jet do Vietnamu jako dobrovolník a za účelem získání povolení přijel z Ukrajiny do Moskvy. Jeho žádost byla údajně zamítnuta orgány, což na něj mělo takový vliv, že se rozhodl upálit.

Předpokládáme, že tuto absurdní „legendu“ o důvodech Didykovy sebeupálení vymyslela sama vláda. Důkazem toho je už jen místo sebevraždy: proti Lubjanské věznici. Pokud by chtěl Didyk spáchat sebevraždu z důvodu uve- deného v zahraničních novinách, pak by si k takové demonstraci musel vybrat místo před Ministerstvem vnitra SSSR nebo ministerstvem obrany... Didykovo sebeupálení rozhodně nebylo jen jeho osobní demonstrací. Zlověstná pověst Lubjanky pro každého sovětského občana je dobře známa. Živá pochodeň byla evidentně politickou de- monstrací proti libovůli KGB.

Tisk v zemi o tomto aktu pomlčel, ačkoli podobný případ s pokusem o sebeupálení dvacetiletého bostonského studenta Arthura Zimmermanna ve Spojených státech jako protest proti jednání Američanů ve Vietnamu byl uveřejněn ve všech sovětských novinách. Legendu, kterou vláda vypustila pro zahraniční korespondenty, se ne- odvážila reprodukovat na stránkách sovětských novin, zřejmě ze strachu, že by tato spekulace způsobila u lidí odpor. Ale pro cizinu tato legenda prošla. Zde jsou snadno stravitelné i jiné sovětské mýty.

* * *

Na poslední chvíli, již při sazbě *Posevu*, jsme dostali zprávu z Moskvy od očitého svědka, který byl v době události zrovna na nám. Dzeržinského, u jižního východu z metra.

47 Srov. dok. č. 3.

48 Vyšetřovací spis (ličnoje dělo).

49 Podpis Pivovarov.

Podle jeho slov se ve čtvrtek 7. dubna kolem 9. hodiny večerní na horních stupních u soklu pomníku Dzeržinského polil mladý muž benzinem a zapálil se, posléze, celý v plamenech, zvedl ruce a začal sestupovat po stupních...

Seběhl se dav asi 200 až 300 lidí. Na hořícího házeli bundy a kabáty. Z budovy KGB začali vybíhat lidé a zajišťovat místo události. Pak přijela ambulance, která odvezla oběť. Muž zemřel v nemocnici na popáleniny.

V Moskvě jsou si jisti, že šlo o demonstrativní akt sebevraždy protikomunistického charakteru. Jedni říkají, že protest byl zaměřen proti KGB, jiní, že proti probíhajícímu partajnímu sjezdu a za snahy o destalinizaci na něm.

Událost vyvolala velmi silný dojem. Ve městě všichni mluví o tom, co se stalo. Informace se rychle šíří. A skutečnost, že v novinách se nic nepíše, jen přispívá ke všem druhům zvěstí.

„Vietnamskou verzi“, o níž se lidé dozvěděli ze zahraničního rozhlasu, nebere nikdo vážně. Dokonce se v rozhovorech vžil název události u památníku Dzeržinského – „sebevražda ohněm“.⁵⁰

Posev, 1966, č. 17 (22. duben 1966), s. 1–2.

D 6

1968, [7. listopadu],⁵¹ Kyjev – Výpis z hlášení KGB o sebeupálení Vasyla Makucha 5. listopadu 1968.

Dne 5. listopadu tohoto roku v 16.30 hod. se ve městě Kyjev na Chreščatyku u domu č. 27 neznámá osoba pokusila o sebeupálení.

Muž přivezený záchrankou do nemocnice uvedl, že je Vasyl Omeljanovič MAKUCH, narozen roku 1927 ve Lvovské oblasti, že akt sebeupálení provedl na znamení protestu proti Sovětskému státu a proto, že na Ukrajině prý neexistuje spravedlnost a rovnoprávnost mezi Ukrajinci a Rusy. Kvůli tomu poslal dopis na Ústřední výbor Komunistické strany Ukrajiny.⁵²

Prověrkou bylo zjištěno, že V. O. MAKUCH byl v roce 1946 trestně stíhán jako účastník bandy ouského podzemí.

V listopadu 1944 dezertoval ze sovětské armády a nelegálně přešel hranice do Polska, kde vstoupil do bandy OUN.

V únoru 1946 se jako člen banditské skupiny složené z 8 osob vrátil na naše území a při srážce s pohraničníky byl raněn a zadržen.

Vojenským tribunálem Lvovské posádky byl MAKUCH 11. července 1946 odsouzen k 10 letům odnětí svobody v táborech nucených prací.

Místo pobytu a zaměstnání MAKUCH odmítl sdělit.

MAKUCH má popáleniny na 70 procentech těla a je v šoku. Probíhá vyšetřování.

TUPILKO, Viktor: Vojin armiji bezsmertnych. Muzeum „Smoloskyp“, Doneck 2013, s. 77–78.

D 7

1968, 14. listopadu, Kyjev – Zpráva předsedy KGB USSR o opatřeních v souvislosti se sebeupálením Vasyla Makucha 5. listopadu 1968 adresovaná Ústřednímu výboru Komunistické strany Ukrajiny.

USSR

Výbor státní bezpečnosti

při Radě ministrů

Ukrajinské SSSR

14. listopadu 1968

Tajné

Výtisk č. 1

Č. 1159/n

m[ěsto] Kyjev

⁵⁰ Sebeupálení Nikolaje Didyka připomněl exilový časopis v červnu 1967, když se v redakčním úvodníku zabýval dalšími případy radikálních protestů proti sovětské moci: *Pamatujeme si, že když se 7. dubna minulého roku v Moskvě před budovou KGB na nám. Dzeržinského upálil pětadvacetiletý řidič Nikolaj Didyk, vláda o tom podala informaci a vysvětlení pouze zástupcům zahraničního tisku. [...] Cizinci uvěřili, že Nikolaj Didyk se upálil před Lubjankou proto, že chtěl jet jako dobrovolník do Vietnamu a nebylo mu vyhověno(!). Posev*, 1967, č. 27 (7. června 1967), s. 1.

⁵¹ Určeno podle kontextu, srov. dok. č. 7.

⁵² Dopis se doposud nepodařilo dohledat.

ÚSTŘEDNÍMU VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY UKRAJINY

V dodatku k Č. 1147/N ze 7. listopadu 1968⁵³ doplňujeme, že MAKUCH, který spáchal sebevraždu sebeupálením, zemřel v nemocnici dne 6. listopadu ve 23 hodin.

Prověrka MAKUCHOVY totožnosti odhalila, že měl kontakty s nacionalistickými elementy v Kyjevě. Informace o existenci těchto kontaktů nebyly do okamžiku sebeupálení získány.

MAKUCHOVO tělo bylo 13. listopadu odvezeno jeho ženou do města Dněpropetrovsk k pohřbení.

Výbor Státní bezpečnosti při RM USSR⁵⁴ spolu s orgány milice podnikl kroky k potlačení rozšiřování informací o MAKUCHOVĚ sebeupálení, obsahu jím zanechaného dopisu, zabránění využití protisovětských živelů k nepřátelským účelům a také předejití nežádoucích excesů během MAKUCHOVA pohřbu.

PŘEDSEDA VÝBORU STÁTNÍ BEZPEČNOSTI
PŘI ŘADĚ MINISTRŮ UKRAJINY
V. NIKITČENKO⁵⁵

TUPIJKO, Viktor: *Vojin armiji bezsmertnyh. Muzeum „Smoloskyp“, Doneck 2013, s. 78–79.*

D 8

1968, 18. listopadu, Kyjev – Žádost vyšetřovatele prokuratury v Kyjevě o zaslání kopie rozsudku nad Vasylem Omeljanovyčem Makuchem z roku 1946 adresovaná předsedovi Vojenského tribunálu lvovské posádky.

[...]⁵⁶

PŘEDSEDOVI VOJENSKÉHO TRIBUNÁLU
POSÁDKY MĚSTA LVOVA

Na prokuratuře Leninského obvodu města Kyjeva je prošetřována kriminální kauza započatá 6. 11. 1968 z důvodu pokusu o sebevraždu občana Makucha Vasilije Afanasjeviče⁵⁷ formou sebeupálení.

Podle svědectví, které se nachází u nás, byl občan Makuch Vasyl Omeljanovyč, narozený roku 1927, souzen Vojenským tribunálem lvovské posádky v roce 1946 dle čl. 54–1 (b) TZ USSR.

Prosím Vás, abyste zaslal na prokuraturu Leninského obvodu města Kyjev (ul. Krasnoarmejskaja 38) kopii rozsudku ve věci obvinění Makucha V. A.⁵⁸

VYŠETŘOVATEL PROKURATURY LENINSKÉHO OBVODU M[ĚSTA] KYJEVA
ml[adší] justiční rada [...]⁵⁹ N. Božok

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 1 strana A4 strojopisu.

53 Srov. dok. č. 6.

54 RM USSR – Rada ministrů Ukrajinské SSSR.

55 Viktor Fedotovič Nikitčenko (1908–1992) byl ukrajinský a sovětský funkcionář ministerstva vnitra. Původním povoláním inženýr-mechanik. Od roku 1940 člen Vsesvazové komunistické strany (bolševiků). V letech 1954–1970 stál v čele KGB USSR.

56 Na tomto místě jsou razítka: Prokuratura SSSR, Prokurátor Leninského obvodu města Kyjeva, 18. X. 1968, č. j. 35 a Vojenský tribunál Lvovské posádky, č. j. 280, 21. 11. 1968.

57 Správně Vasyl Omeljanovyč Makuch, na dalším místě dokumentu je chyba opravena.

58 Srov. dok. č. 3.

59 Podpis.

D 9

1968, 18. listopadu, Kyjev – Odpověď vyšetřovatele prokuratury v Kyjevě na dopis manželky Vasyla Omeljanyče Makucha.

Vážená Lidije Ivanivno!

Dostal jsem Váš dopis, na který ihned odpovídám. Naprosto špatně a ostře reagujete na klepy a pomluvy ohledně okolností úmrtí vašeho manžela. Bohužel, ještě se najdou lidé, kteří si myslí, že se mohou plést do věcí, které se jich netýkají. Buďte nad věcí ohledně uvedených nepodložených stížností a obvinění předpokládajících Vaši účast na manželově smrti. Pokud se v podniku, kde pracujete, opravdu změnilo chování k vaší osobě vzhledem k tomu, co se stalo s V. O. Makuchem, podle mého názoru byste se měla obrátit na stranickou a odborovou organizaci, jejichž vedoucí jistě budou správně informovat kolektiv. Objeví-li se na Vás jakékoli stížnosti související s tím, co se událo, orgány o tom informují administraci i veřejné organizace v místě Vaší práce.

Pokud administrace v místě Vaší práce spěchá udělat nějaké vývody kvůli Vašemu spojení s tím, co se stalo s Vaším mužem, nejjednodušší bude obrátit se s příslušným dotazem na prokuraturu Leninského obvodu m. Kyjeva, kde se vyšetřuje událost úmrtí V. O. Makucha.

Netroufám si Vás utěšovat, ale věřím, že obezřetných lidí je kolem Vás mnohem více než lidí, kteří Vám vytýkají, co se stalo. Nevšímejte si klepů, pracujte a vychovávejte děti. Štěstí v neštěstí: myslím, že nyní pro Vás bude lehčí vychovat z dětí budoucí lidi, protože zesnulý by v tom byl stěží nápomocný. Nic není ztraceno, chovejte se správně a cizí vina Vás nepošpiní!

Zdravím Vás. Hlavu vzhůru a bude pořádek.

26. 11. 1968, Kyjev

S pozdravy Makašev⁶⁰

TUPILKO, Viktor: Vojin armiji bezsmertnych. Muzeum „Smoloskyp“, Doneck 2013, s. 81–82.

D 10

1968, 18. listopadu, Kyjev – Informace prokurátora M. Malceva o přerušení trestního stíhání ve věci sebeupálení Vasyla Omeljanyče Makucha zasláná jeho manželce.

Obč[anka] MAKUCHOVÁ L. I.
m. Dněpropetrovsk AND⁶¹,
ul. Požarnaja 38

Informuji, že 27. prosince 1968 bylo přerušeno trestní řízení týkající se sebevraždy Vašeho muže Vasyla Omeljanyče Makucha.

Podle soudně-psychiatrické expertizy byl motivem k sebevraždě V. O. Makucha jeho trýznivý stav.

Pokud jde o potvrzení manželovy smrti, měla byste je dostat na matrice v místě registrace úmrtí.

PROKURÁTOR
LENINSKÉHO OBVODU MĚSTA KYJEVA
ml. justiční rada M. MALCEV

TUPILKO, Viktor: Vojin armiji bezsmertnych. Muzeum „Smoloskyp“, Doneck 2013, s. 82–83.

⁶⁰ Vyšetřovatel E. V. Makašev.

⁶¹ Amur-Nižnědněprovskij (AND) – správní okrsek města Dněpropetrovsk.

D 11

1969, 28. února, Moskva – Zpráva o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha 5. listopadu 1968 otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Dne 5. prosince 1968 se v Kyjevě na Chřeščatyku upálil VASYL OMELJANOVYČ MAKUCH, učitel⁶² z Dněpropetrovské oblasti, 50 let, otec dvou dětí, v minulosti vězeň stalinských táborů. Když ho lidé, kteří se seběhli, začali hasit, vykřikoval: *Ať žije svobodná Ukrajina!* Popáleniny byly smrtelné, zemřel v Říjnové nemocnici v Kyjevě.⁶³

Chronika tekoucích sobytij, 1969, č. 6.

D 12

1969, [leden],⁶⁴ Moskva – Zpráva o ohlasu sebeupálení Jana Palacha v Moskvě otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Dne 25. ledna 1969, v den pohřbu JANA PALACHA, dvě studentky moskevské univerzity vyšly na nám. Majakovského s plakátem, na němž byla napsána dvě hesla: *Věčná památka Janu Palachovi a Svobodu Československu*. Stály na náměstí za Majakovského pomníkem asi 12 minut. Postupně se kolem nich tvořil zástup, který mlčel. Pak k dívkám přišla skupina mladých lidí bez označení, kteří prohlásili, že jsou členy dobrovolné lidové družiny⁶⁵. Sebrali plakáty a roztrhali je. Pak se poradili a studentky nechali odejít.

Chronika tekoucích sobytij, 1969, č. 6.

D 13

1969, [únor],⁶⁶ Moskva – Zpráva o reflexi sebeupálení Jana Palacha v sovětském samizdatu otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Sebeupálení JANA PALACHA

V samizdatu existuje mnoho různých materiálů československého tisku: zprávy o sebeupálení, smrti, pohřbu JANA PALACHA, o kondolencích představitelů ČSSR, mnoha organizací a jednotlivců, články věnované památce JANA PALACHA. Bohužel, tyto materiály jsou šířeny neuspořádaně a chaoticky, nejsou sebrány v jednom souboru.

Chronika tekoucích sobytij, 1969, č. 7.

D 14

1969, 30. června, Moskva – Zpráva o sebeupálení Mykoly Oleksandrovyče Bereslavského otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Druhý pokus o sebeupálení na Ukrajině

V *Kronice* byla informace o sebeupálení VASYLA OMELJANOVYČE MAKUCHA, který zemřel v nemocnici na následky popálenin.⁶⁷

Dne 10. února 1969 se pokusil vedle univerzitní budovy upálit MYKOLA BERYSLAVSKYJ,⁶⁸ obyvatel Berďansku, učitel, 45 let, otec tří dětí, vězeň stalinských táborů. Rozvěsil hesla, která obsahovala protesty proti rusifikaci,

62 Vasyľ Omeljanovyč Makuch nebyl učitelem. Pracoval jako opravář domácích spotřebičů.

63 Srov. dok. č. 15.

64 Určeno podle kontextu.

65 Dobrovolná lidová družina (DND) – síť informátorů, která měla v SSSR podobné úkoly jako Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti v ČSSR.

66 Určeno podle kontextu.

67 Srov. dok. č. 11.

68 Správně Mykola Oleksandrovyč Bereslavskij. Srov. dok. č. 15.

a pokusil se upálit, nicméně byl zatčen a umístěn do vyšetřovací vazby republikového KGB. Byl obviněn dle čl. 62 Trest. zák. USSR, který odpovídá čl. 70 Trest. zák. RSFSR.⁶⁹

Chronika tekoucích sobytij, 1969, č. 8.

D 15

1969, 31. října, Moskva – Zpráva o odsouzení Stepana Bedryla za šíření samizdatu včetně letáku o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Dne 20. června byl v Kyjevě zatčen spolupracovník Ukrajinské zemědělské akademie STEPAN BEDRYLO, 37 let. BEDRYLO ukončil aspiranturu a v létě měl obhájit disertaci. Po zatčení byl poslán do Lvova. Byl obviněn dle čl. 62 Trest. zák. USSR, který odpovídá čl. 70 Trest. zák. RSFSR. Vyšetřování vede lvovská UKGB, vyšetřovatel MALYCHIN. BEDRYLO je obviněn ze čtení dokumentů ukrajinského samizdatu, zvláště článku o sebeupálení V. MAKUCHA 5. listopadu 1968 v Kyjevě na znamení protestu proti politice rusifikace a o pokusu sebeupálení N. BRESLAVSKÉHO v únoru 1969 („Kronika“ nepřesně uvedla datum sebeupálení MAKUCHA a nesprávně uvedla příjmení BERESLAVSKÉHO).⁷⁰ Během vyšetřování KGB aktivně pátrá po negativních fotografiích dokumentujících situaci politických vězňů v Mordvinsku. Ve vsi u Lvova v domě BEDRYLOVY matky a sestry proběhla již třikrát domovní prohlídka, byly hledány filmové podklady, ale nic se nenašlo. Matka a sestra byly vyslýchány. Říká se, že v souvislosti s tím byli zatčeni ještě dva studenti lvovské zemědělské akademie.

Chronika tekoucích sobytij, 1969, č. 10.

D 16

1970, 28. února, Moskva – Zpráva o odsouzení Stepana Bedryla za šíření samizdatu včetně letáku o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v samizdatové Kronice současných událostí.

Dne 3. února [19]70. Nejvyšší soud USSR vynesl rozsudek nad BEDRYLEM – zemědělským ekonomem z m. Lvova (viz „Kronika“ č. 10).⁷¹ Zasedání soudu bylo uzavřené – nesměla být přítomna ani matka obžalovaného. BEDRYLO byl obviněn z šíření dopisu sedmi dříve odsouzených ukrajinských spisovatelů a letáků o MAKUCHOVĚ sebeupálení. Nejvyšší soud rozhodl vyloučit z obvinění bod 1 (protisovětské řeči) a odsoudil Bedryla ke dvěma letům odnětí svobody dle čl. 62 Trest. zák. USSR s tím, že snížil předchozí trest – 4 roky – na polovinu. Obvinění bylo postaveno na svědectvích BOHDANA ČABANA, u nějž bylo při prohlídce nalezeno velké množství samizdatové literatury (místo, kde [byly] uschovány, ČABAN sám ukázal). B. ČABAN byl propuštěn z vazby ještě před soudem.

Chronika tekoucích sobytij, 1970, č. 12.

D 17

1969, 22. února, Toronto – Zpráva o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v exilovém časopise Vilne slovo.

V Kyjevě se upálil lidem před očima Ukrajinec Vasyl Makuch

New York (Tisková služba ZP UHVR⁷²) – Z ověřených zdrojů byla potvrzena zpráva, kterou již publikovalo několik ukrajinských emigračních novin, o požárech ve Vydubycském klášteře.⁷³ Současně s tím se potvrdila starší zpráva

69 RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika.

70 Srov. dok. č. 11 a 14.

71 Srov. dok. č. 15.

72 Zahraniční zastoupení Ukrajinské nejvyšší osvobozené rady (Zakordonne Predstavnytvo Ukrajinška holovna vyzvolna rada – ZP UHVR).

73 Vydubycský klášter v Kyjevě vyhořel v roce 1967 a s ním shořely i vzácné tisky a rukopisy. Požár měla zřejmě na svědomí KGB.

o tom, že 11. května 1968⁷⁴ se v Kyjevě před lidmi upálil Ukrajinec Vasyl Omelkovyč Makuch.⁷⁵ Zapálil se a vykřikl: *Ať žije svobodná Ukrajina!* Zanechal po sobě dvě děti. Také je známo, že pobýval v koncentračních táborech. Kolují zprávy, že Vasyl Makuch byl bývalým vojákem UPA nebo členem OUN a byl odsouzen za svoji vlasteneckou činnost.

Vilne slovo, 1969, č. 8 (22. února 1969).

D 18

1969, 23. února, Mnichov – Zpráva o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v exilovém časopise Šljach peremohy.

Veřejné sebeupálení v Kyjevě

Už dlouho kolovaly neověřené zprávy o tom, že se v Kyjevě veřejně upálil jeden z ukrajinských vlastenců. Tato zpráva je potvrzena. Dne 11. května 1968⁷⁶ se v Kyjevě veřejně upálil Ukrajinec Vasyl Makuch. Zapálil se a vykřikl: *Ať žije svobodná Ukrajina!* Makuch, který dlouhá léta strávil v koncentračních táborech, po sobě zanechal dvě děti. Kolují zprávy, že Vasyl Makuch byl bývalým vojákem UPA nebo členem OUN a byl odsouzen za svoji vlasteneckou činnost.

Šljach peremohy, 1969, č. 8 (783, 23. února 1969).

D 19

1969, duben, Frankfurt nad Mohanem – Zpráva o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v exilovém časopise Posev.

Sebeupálení v Kyjevě

Na jaře roku 1966 se na Lubjanském náměstí v Moskvě upálil N. Didyk⁷⁷. V létě 1967 se u Leninova mauzolea odpálil granátem N. Krysenkov.⁷⁸ Nyní redakce *Posevu* dostala informaci o tom, že 5. prosince 1968 (Den sovětské ústavy)⁷⁹ se v Kyjevě na Chreščatyku upálil Vasilij Jemeljanovič Makucha⁸⁰, učitel z Dněpropetrovské oblasti, 50 let, otec dvou dětí, v minulosti vězeň stalinských lágrů. Když se seběhli lidé a začali jej hasit, Makuch zvolal: *Ať žije svobodná Ukrajina!* Popáleniny byly smrtelné a on zemřel v Říjnové nemocnici v Kyjevě.

Posev, 1969, č. 4 (duben), s. 10.

D 20

1969, 20. dubna, Paříž – Zpráva o sebeupálení Vasyla Omeljanovyče Makucha otištěná v exilovém časopise Ukrajinské slovo.

Sebeupálení v Sovětském svazu

Pod takovýmto titulkem se západoněmecký list *Frankfurter Allgemeine Zeitung* z 2. dubna t. r. šířeji dotýká vývoje událostí na Ukrajině a píše: „Již dva roky před sebeupálením českého studenta Jana Palacha docházelo v Sovětském svazu k sebevraždám podobného charakteru. Jak uvádí frankfurtský ruský časopis *Posev*, na jaře 1966 shořel před

⁷⁴ Správně 5. listopadu 1968.

⁷⁵ Správně Vasyl Omeljanovyč Makuch.

⁷⁶ Správně 5. listopadu 1968.

⁷⁷ Blíže dok. č. 5 a 20.

⁷⁸ Více viz *Posev*, 1967, č. 7 (červenec).

⁷⁹ Správně 5. listopadu 1968.

⁸⁰ Správně Vasyl Omeljanovyč Makuch, na dalším místě dokumentu je chyba opravena.

hlavním sídlem KGB na Lubjance v Moskvě občan Didyk.⁸¹ V létě 1967 před moskevským Leninovým mauzoleem dobrovolně zahynul při odpálení se Krysenkov. Dne 5. prosince 1968 se na kyjevském Chreščatyku stal živou pochodní učitel z Dněpropetrovska V. I. Makucha⁸², bývalý vězeň stalinských koncentračních táborů. Když mu kolemjdoucí běželi na pomoc, vykřikl: *Ať žije samostatná Ukrajina!*⁸³

Dle přesvědčení časopisu *Posev* hnutí odporu ukrajinské národní menšiny proti sovětské politice, které dokazují případy sebeupálení a sebezníčení, pokračuje. Novým důkazem jeho rozšíření je budoucí soudní proces proti mluvčím národní menšiny v Taškentu. Nedávno byli v Kyjevě odsouzeni tři dělníci k dlouholetým trestům v táborech přísného režimu za to, že rozesílali letáčky, v nichž protestovali proti sovětskému zotročení ukrajinské kultury.

V prosincovém čísle *Posevu* je také uveřejněn dopis 139 kyjevských vědců, spisovatelů, lékařů, studentů a dělníků Brežněvovi⁸³, Kosyginovi⁸⁴ a Podgornému⁸⁵, v němž se poukazuje na „pokřivení národnostní otázky na Ukrajině“. Podepsaní protestují zvláště proti „stalinským metodám“ v řadě soudních procesů, k nimž nedávno došlo v Moskvě, Kyjevě a Lvově. Většina ze 139 signatářů se mezitím stala obětí trýznivých represí. S částečným obviněním ze sionismu bylo vyloučeno ze svazu umělců Ukrajiny osm umělců. Zároveň byli povoláni „k zodpovědnosti“ čtyři vědci Akademie věd USSR. Je známo, že dochází k pronásledování mezi studenty a vysokoškolskými učiteli kyjevské univerzity.

Ukrajinske slovo, 20. dubna 1969.

D 21

1971, [listopad],⁸⁶ Manitoba – Zpráva o případech protestních sebevražd na Ukrajině otištěná v exilovém časopise Postup.

Sebevražda na znamení protestu

Z Ukrajiny se donesla zpráva, že ve Lvově na znamení protestu proti zatýkání a represím spáchal sebevraždu mladý inženýr Katala.

Dle obdržných informací byl ing. Katala předvolán 28. května k dalšímu výslechu do lvovské věznice. Během výslechu se mu podařilo utéci z vyšetřovny, ocitl se na dvoře a s výkřiky protestu si do srdce vrazil schované nůžky.

Z obavy před tím, aby se zpráva o Katalově sebevraždě neroznesla po městě a nevyvolala rozruch – právě v té době pobýval v Kyjevě prezident Nixon⁸⁷ – KGB pochovala tělo ing. Kataly na neznámém místě, aniž o tom informovala nejbližší rodinu.

O jiné sebevraždě na Ukrajině, vyvolané pronásledováním politického charakteru, píše také šesté číslo Ukrajinského *Visnyku*. Dle této informace během demonstrace 7. listopadu 1971 pracovník Chodorivského cukrovaru Labinskij odmítl nést transparent s jakýmsi hesly. Tajemník stranického výboru podniku I. Točin se na Labinského vrhl, křičel na něj, že je nepřítel, že by jistě ochotně nesl modrožlutý prapor, a vyhrožoval mu represemi.

Téhož večera po demonstraci Labinskij spáchal sebevraždu.

Dne 5. listopadu 1968 se upálil na Chreščatyku Vasyl Makucha⁸⁸, který protestoval proti rusifikaci a represím na Ukrajině. V. Makuch zemřel na následky popálenin se zvoláním: *Ať žije svobodná Ukrajina!*

Postup, listopad 1971.

81 Srov. dok. č. 5 a 19.

82 Správně 5. listopadu 1968 a Vasyl Omeljanovyč Makuch.

83 Leonid Iljič Brežněv (1906–1982) – ukrajinský (ruský) a sovětský komunistický funkcionář a politik. V letech 1952–1982 člen ÚV KSSS, 1964–1982 první tajemník KSSS, 1960–1964 a 1977–1982 předseda prezidia Nejvyššího sovětu.

84 Alexej Nikolajevič Kosygin (1904–1980) – ruský a sovětský komunistický funkcionář a politik. V letech 1939–1980 člen ÚV KSSS, 1946–1948, 1952–1953 a 1957–1960 kandidát předsednictva (politbyra) ÚV KSSS, 1948–1952 a 1960–1980 člen politbyra ÚV KSSS a 1964–1980 předseda Rady ministrů SSSR.

85 Nikolaj Viktorovič Podgornij (1903–1983) – ukrajinský a sovětský komunistický funkcionář a politik. V letech 1956–1981 člen ÚV KSSS, 1960–1977 člen předsednictva (politbyra) ÚV KSSS a 1965–1977 předseda prezidia Nejvyššího sovětu SSSR.

86 Určeno podle kontextu.

87 Richard Milhous Nixon (1913–1994) – americký politik. V letech 1953–1961 viceprezident USA, 1969–1974 prezident USA. Odstoupil z prezidentského postu po vypuknutí aféry Watergate.

88 Správně Vasyl Omeljanovyč Makuch, na dalším místě dokumentu je chyba opravena.

D 22

1992, 23. listopadu, Lvov – Usnesení o soudní rehabilitaci Vasyla Omeljanovyče Makucha.

Závěr oddělení rehabilitace USBU L/O⁸⁹

POTVRZUJI

Vojenský prokurátor

Generálmajor justice

Melnyčuk V. H.

23. listopadu 1992

USNESENÍ

Týkající se Makucha V. O.

Dle materiálů trestního případu arch. č. 23086⁹⁰

Příjmení, jméno, jméno po otci Makuch Vasyl Omeljanovyč

Rok narození 1927

Místo narození obec Kariv Rava-Ruského okresu Lvovské oblasti

Místo zaměstnání a adresa do zatčení

Místo pobytu do zatčení obec Kariv Rava-Ruského okresu Lvovské oblasti

Doklad o stranické příslušnosti b/p⁹¹

Dne 14. července 1946 byl Vojenským tribunálem lvovské posádky odsouzen podle čl. 54-1 (b) a 54-11 TZ USSR k 10 letům ITL se zbavením [politických] práv na 5 let a konfiskací majetku. Byl uznán vinným tím, že když byl povolán do sovětské armády, dezertoval a přešel hranice s Polskem. Na území Polska vstoupil do oddílu UPA. S oddílem čítajícím 8 lidí přešel hranici SSSR. V důsledku setkání s pohraničníky byl raněn a zadržen.⁹²

Rozsudek nebyl změněn.⁹³

Zatčen 14. února 1946

Propuštěn 18. července 1955

Byl zadržován, ve vězení, na nuceném léčení (nehodící se škrtněte):

9 let, 5 měsíců a 4 dny

Nacházel se ve vyhnanství let měsíců dní⁹⁴

Informace o postiženém nebo jeho příbuzných:

Osud Makucha V. J. i jeho příbuzných nebylo možné stanovit.

Na Makucha Vasilije Jemeljanoviče⁹⁵

se vztahuje čl. 1 zákona Ukrajinské SSR ze 17. dubna 1991 O rehabilitaci obětí politických represí na Ukrajině při absenci důkazů potvrzujících platnost stíhání

Nám[ěstek] vedoucího oddělení rehabilitace

USBU Lvovské oblasti

Podplukovník P. N. Loboda

Starší pomocník prokurátora Lvovské oblasti

zodpovědný za vyšetřování v orgánech Státní bezpečnosti (Doroš)

16. listopad 1992

Poznámka: rozhodnutí o Makuchově rehabilitaci

6. listopadu 1992 odesláno nebylo

na adresu:

podpis

Vyř[izuje] Ščerban.

HDA SBU, f. 6, č. 75891, 1 strana A4 strojopisu.

⁸⁹ Управління Служби безпеки України, Львівська область.

⁹⁰ Сров. док. ч. 1-4.

⁹¹ Мінено безпартійні.

⁹² Сров. док. ч. 1-3.

⁹³ Сров. док. ч. 4.

⁹⁴ Nevypneno.

⁹⁵ Správně Vasyl Omeljanovyč Makuch.